

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Іванченко Тетяна,

студентка Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

Українська держава сьогодні переживає не лише економічну кризу, криза торкнулася майже всіх сфер людського життя – від економіки до культури, духовності. Однак, системною кризою вважається духовна. Духовна криза виявляється у відчутті людьми безглуздості життя; у знеціненні людських законів; у повсякденному порушенні норм поведінки; у втраті людських цінностей; у руйнуванні старих орієнтацій та пріоритетів і несформованості нових. Людський спосіб життя передбачає комплекс цінностей, що визначають сенс життя, детермінують мотивацію і соціальну поведінку (правила і норми співжиття). Проте глобалізаційні процеси суттєво впливають на зміну традиційної системи цінностей національної культури, моралі, в цілому на духовний стан особистості, а саме – на її духовні цінності та світоглядні орієнтації. В українському суспільстві це пов'язане з проблемою відродження культури та духовності, що базується на формуванні потужної системи глибинних етичних цінностей в процесі навчання у школі.

Природа цінностей, особливості їх становлення і формування були предметом багатьох наукових досліджень. Аспекти проблеми духовно-моральних цінностей порушувалися у працях С. Анісімова, М. Бердяєва, О. Дробницького, І. Канта, В. Тугарінова та ін. Питанням формування моральних цінностей особистості здобувачів освіти присвячено роботи І. Беха, Г. Ващенко, Т. Дем'янюк, В. Шадрикова та ін.

Значною мірою формування уявлень про ідеали, життєві пріоритети, духовно-моральні цінності залежить від першого вчителя. Від основ, закладених учителем на початковому етапі виховання, залежить те, ким стануть майбутні громадяни України.

Для формування духовного світу дитини потрібен системний підхід. Він передбачає цілісний, ієрархічний, взаємозалежний і відкритий процес залучення дітей і молоді до цінностей у їх постійному розвитку й саморозвитку, а також наступність і безперервність, тобто – постійне ускладнення та урізноманітнення змісту й напрямів розвитку моральних чеснот, комплексність та інтегрованість, які полягають у взаємодії навчання і виховання, поєднанні зусиль сім'ї, школи, позашкільних закладів і дитячих об'єднань у виховному процесі.

Як зазначають науковці, духовно-моральне виховання – організований цілеспрямований виховний процес сприяння духовно-моральному становленню особистості, що веде до опанування і прийняття дітьми ієрархії духовних цінностей¹. Духовно-моральне виховання передбачає формування у представників підростаючого покоління таких рис духовної свідомості, як: почуття (сумління, обов'язку, віри, відповідальності, патріотизму); індивідуального духовного обліку (терпіння, послуху); особистої позиції (здатності розрізняти добро і зло, прояву самовідданої любові (до ближніх), готовності до подолання життєвих випробувань); духовно зумовленої поведінки (готовності до служіння людям і Батьківщині, проявів духовної розсудливості, милосердя, доброї волі)¹.

Духовною вважається будь-яка діяльність, яка веде людину вперед у напрямі певної форми розвитку: емоційної, інтуїтивної, соціальної, і вказує на життєвість внутрішньої сили.

Вплив школи на формування ціннісних орієнтації особистості визначається як особливостями організації навчального процесу, так і взаєминами з учителями й однолітками². Один зі шляхів формування загальнолюдських моральних цінностей на уроках – реалізація через зміст підручників із навчальних предметів: «Читання», «Я і Україна», «Математика» тощо. У ході вивчення навчального предмета «Читання» здійснюється мовленнєвий, морально-естетичний, літературний, інтелектуальний розвиток школярів, виховується дитяча особистість. Під час читання формується ставлення дитини до навколишньої дійсності, її громадянська позиція, збагачуються почуття, розвивається творча уява, значною мірою задовольняються пізнавальні інтереси молодшого школяра³.

Читання і розбір статей, розповідей, віршів, казок із навчальних книг допомагають дітям зрозуміти і оцінити моральні вчинки людей. У дітей є можливість читати і обговорювати статті, до яких поставлені запитання у доступній формі про дружбу, чесність, патріотизм, справедливість тощо.

Тематика і зміст творів відображають різні сторони життя і діяльності школярів, розширюють світогляд, збагачують знання, сприяють засвоєнню найважливіших загальнолюдських цінностей, вихованню кращих почуттів. Наприклад, виховання шанобливого ставлення до рідної мови спостерігається у творах Л. Забашти «Рідна мова», В. Лучука «Найрідніші слова», І. Січовика «Мова». Виховання патріотичних почуттів до Батьківщини – у творах А. Костецького «Батьківщина», М. Чернявського «Рідний край», Д. Чередниченка «Рідні красиви», М. Гоголя «Чудовий Дніпро». Виховання любові до рідної домівки, сім'ї простежується у творах І. Гнатюка «Наша хата», В. Лучука «Тільки мама», П. Осадчука «Я навчаюся у тата».

Отже, основною метою духовного виховання є пробудження в дитини бажання бути моральною. Зважаючи на те, що основним джерелом моральних вчинків особистості учня початкової школи є система внутрішніх цінностей, виховні завдання спрямовуються на розвиток моральної саморегуляції, виховання довільної поведінки, цілеспрямованої позитивної діяльності задалегідь визначеною метою. Ці завдання пов'язані з необхідністю перетворення суспільних моральних норм у внутрішні регулятори діяльності для досягнення єдності моральної свідомості, моральних почуттів і позитивної поведінки.

Одним з основних шляхів формування духовно-моральних цінностей молодших школярів є вдосконалення змісту такої роботи. Вона має пронизувати усі ланки освітнього процесу і, передусім, виховний процес, що є одним з найголовніших напрямків роботи школи й охоплює організацію усієї життєдіяльності дитини. Уточнення й конкретизація змісту роботи щодо формування духовно-моральних цінностей повинна здійснюватися за двома напрямками: відповідно до морально-етичних установ суспільства; відповідно до вікових особливостей і психічних форм їх засвоєння⁴.

Досягти оптимальних результатів у духовно-моральному вихованні можна за умови широкого використання в освітньому процесі завдань, що мають інтегрований зміст, таких, що дають відчуття об'єктивної реальності, тобто сприяють створенню цілісного образу світу, формуючи у такий спосіб системи знань про людину, а особистість учителя у цьому процесі – важливий чинник, що позначається на системі цінностей здобувачів освіти⁵.

Необхідною умовою успішного формування моральних цінностей молодшого школяра є єдність навчального процесу та позакласної роботи. Через зміст навчальних предметів реалізуються різні напрями виховання, що сприяє формуванню та засвоєнню найважливіших загальнолюдських моральних цінностей. Водночас, формування моральних цінностей у молодших школярів базується на необхідності допомогти дитині повноцінно увійти в існуючий навколо неї світ, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності, свого власного неповторного світу. А його потрібно шукати у національно-історичних, соціальних, психологічних і культурних особливостях. Тож освіта науковцями визначається як «система психолого-педагогічних умов, засобів і чинників, а також ціннісних орієнтацій, формування і реалізації набутих компетентностей, що забезпечує

процес і результат становлення, розвитку фізично, морально і психологічно здорової особистості, соціалізації її упродовж життя⁶ (с. 32).

У процесі навчання учням початкової школи необхідно сформувати систему духовно-моральних цінностей як внутрішню сферу самовизначення та самозаявлення людини, здатність творити свій власний світ вимог й оцінок і відображати через інтелектуальний і духовно-психологічний потенціал реальну дійсність відповідно до своїх життєвих ідеалів та своєї людської гідності.

¹ Дем'янюк Т. Д., Бех І. Д., Байрамова М. Г., Мельничук Л. С. *Духовно-моральне виховання особистості : інноваційний підхід* : навч.-метод. посіб. Київ : Волинські обереги, 2007. 316 с.

² Зайченко І. В. *Педагогіка* : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2009. 620 с.

³ Почтовюк С. І. Формування загальнолюдських моральних цінностей молодших школярів як основа духовного виховання. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. Вип. 3 (75). – (Педагогічні науки).

⁴ Ващенко Т. Г. Діагностика моральних цінностей особистості школярів. *Рідна школа*. 1996. № 2. С. 24–25.

⁵ Васьківська Г. О., Косянчук С. В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій учнів старшої школи засобами змісту сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. Київ : Педагогічна думка, 2011. Вип. 11. С. 107–120. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/26527/>

⁶ *Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект* : кол. монограф. / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук, О. В. Барановська та ін.]. Київ : Педагогічна думка, 2018. 260 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713853/>